

Оралбаева Ж.З.,
Бейсенбаева А.К.

**Ұйым тұрақтылығына
әсер етуші фактор ретінде
тәуекелді талдау**

Кәсіпкерлік қызметтің кез-келген түрін жүзеге асыру әртүрлі тәуекелдермен тығыз байланысты болатыны белгілі. Экономикалық тұрғыдан алып қарағанда тәуекел – бұл «жоғалту қауіпі», «жоғалту ықтималдылығы» деп түсіндіріледі. Сондықтан да күнделікті өмірде тәуекелді әртүрлі материалдық және моральдық шығындардың пайда болуына әкелетін кейбір қолайсыз жағдайлардың пайда болу ықтималдылығы деп қарастыруға болады.

Ұйымның қызметіне әсер ететін тәуекелдік факторы нарықтық экономикада үдей түседі. Тәуекел қандайда бір жағымсыз жағдайдың болу мүмкіндігін көрсетеді. Тәуекел ұғымы ұйым ресурстарының бір бөлігін жоғалту ықтималдығын, қызметті жүзеге асыру нәтижесінде табыстардың толық алынбауын немесе қосымша шығындардың пайда болуын білдіреді. Кәсіпкерлік тәуекелдің жағымды деңгейдегі және мақсатты шешімдер қабылдаған кезде белгілі бір жоғалтуларға апару ықтималдығын білумен шектеліп қоймай, сонымен қатар ол жоғалтулар сол немесе басқа деңгейден аспау ықтималдығын да қарастыруы керек.

Түйін сөздер: тұрақтылық, тәуекел, талдау, қаржылық жағдай, қаржылық тұрақтылық.

Oralbaeva Zh.Z.,
Beisenbayeva A.K.

**Risk analysis as a factor in the
stability of the organization**

Any kind of business is related to different types of risk. If you look to the economic side, the risk - the probability of loss. Therefore, in everyday life the risk associated with the events that lead to the moral and material costs.

The risk of shows any adverse condition. The concept of risk also means as the probability of loss is one of the resources of the company, in the process of income generation activities is incomplete or the appearance of additional costs. The business risk in decision-making, not only determines the level of probability of loss and the probability of not exceeding those levels.

Key words: stability, risk, analysis, financial condition, financial stability.

Оралбаева Ж.З.,
Бейсенбаева А.К.

**Анализ рисков как фактор,
влияющий на стабильность
организации**

Любой вид предпринимательской деятельности связан с разными видами риска. С экономической точки зрения риск объясняется как «опасность потери», «вероятность потери». Поэтому в повседневной жизни риск связан с неблагоприятными событиями, которые приводят к моральным и материальным расходам.

Фактор риска, влияющий на деятельности предприятия, нарастает в условиях рыночной экономики. Риск показывает вероятность какого-либо неблагоприятного состояния. Понятие риска также означает вероятность потери одной части ресурсов предприятия в процессе осуществления деятельности, неполное получение дохода или появление дополнительных расходов. В предпринимательской деятельности в принятии решения риск не только определяет уровень вероятности потери, а также вероятность не превышения тех или иных уровней.

Ключевые слова: устойчивость, риск, анализ, финансовое состояние, финансовая устойчивость.

**ҰЙЫМ
ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА
ӘСЕР ЕТУШІ ФАКТОР
РЕТІНДЕ ТӘУЕКЕЛДІ
ТАЛДАУ**

Кез-келген кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру кезінде кәсіпкерлер міндетті түрде тәуекелдерге барады. Себебі, жалпы экономиканы басқарудың барлық деңгейінде белгілі бір шешімдерді қабылдау үдерісі соңғы нәтижелердің белгісіздік жағдайында іске асырылатыны белгілі. Соған байланысты кәсіпкерлік қызметтің кез-келген түрін жүзеге асыру әртүрлі тәуекелдермен тығыз байланысты деп айта аламыз. Экономикалық тұрғыдан алып қарағанда тәуекел – бұл «жоғалту қаупі», «жоғалту ықтималдылығы» деп түсіндіріледі. Сондықтан да күнделікті өмірде тәуекелді әртүрлі материалдық және моралдық шығындардың пайда болуына әкелетін кейбір қолайсыз жағдайлардың пайда болу ықтималдылығы деп қарастыруға болады.

Кәсіпкерлік қызметті жүргізу кезінде оған қатысушы барлық тұлғалар көптеген объективті және субъективті себептерге байланысты әртүрлі тәуекелдерге барады. Тәуекелді белгілі-бір жағдайлардың болуы да, болмауы да мүмкін деп қарастырсақ және осы жағдайлардың біреуі іске асқан кезде кәсіпкерлік қызметке қатысушы тұлғалар мынандай экономикалық нәтижелерге қол жеткізуі мүмкін:

- оң нәтиже – пайданың көбеюі, шығындардың азаюы немесе белгілі-бір тиімділікке қол жеткізу;
- теріс нәтиже – салынған ақша қаражаттарының жартысын жоғалту, жеткілікті мөлшерде табыс алмау немесе қосымша шығындардың пайда болуы;
- нөлдік нәтиже – кәсіпкерлік келісімге қатысушылардың қаржы-шаруашылық нәтижелерін көрсететін көрсеткіштерге әсер етпеуі [1].

Ұйымның қызметіне әсер ететін тәуекелдік факторы нарықтық экономикада үдей түседі. Тәуекел қандай да бір жағымсыз жағдайдың болуының мүмкіндігін көрсетеді. Тәуекел ұғымы ұйым ресурстарының бір бөлігін жоғалту ықтималдығын, қызметті жүзеге асыру нәтижесінде табыстардың толық алынбауын немесе қосымша шығындардың пайда болуын білдіреді.

Тәуекел ықтималдық категориясына жатады, яғни оны белгілі бір деңгейдегі жоғалтулардың ықтималдығы ретінде есептейді. Әр кәсіпкер басшы типіне байланысты тандап, тиімді тәуекел деңгейін өзі белгілейді. Кертартпа басшы-

лар жаңалықтарға бейімделмеген, әдетте олар қандай да бір тәуекелден қашуға тырысады. Икемді басшылар, егер тәуекел ерікті болып, ал орындаушылар өз ісінің маманы болса, олар тәуекелді шешімдерді қабылдауға тырысады.

Кәсіпкерлік тәуекелдің жағымды деңгейдегі және мақсатты шешімдер қабылдаған кезде белгілі бір жоғалтуларға апару ықтималдығын білумен шектеліп қоймай, сонымен қатар ол жоғалтулар сол немесе басқа деңгейден аспау ықтималдығын да қарастыруы керек.

Тәуекелді өзін-өзі сақтандыру есебінен және хеджирлеу жолымен тәуекелдің бөліктерін басқа фирмаларға беру арқылы азайтуға болады.

Өзін-өзі сақтандыру меншікті қаражаттарының бөлігінің есебінен зиянды жабу және ойда болмаған шығындарды жабуға қаражат жинақтаумен байланысты.

Кәсіпкерлік тәуекел – бұл бизнестің түріне байланысты компанияның қызметінің тәуекелі.

Өндірістік тәуекел – бұл өнім өндірумен, қызмет көрсетумен, басқа да түрлі өндіріс қызметтен жүзеге асырумен байланысты тәуекел.

Коммерциялық тәуекел кәсіпкер өндірген немесе сатып алған тауарлар мен қызметтерді өткізу үдерісінде пайда болады.

Қаржылық тәуекел ұйымның банктермен және басқа да қаржылық институттармен қатынас өрісінде пайда болады. Қаржылық тәуекелдің себептері: қарыз және меншікті қаражаттардың арақатынастарының көлемінің жоғарылауы, кредиторларға тәуелділік, капиталдың әрекетсіздігі, бір жобаға бір мезгілде көп қаражат жұмсау [1].

Қаржылық тәуекел мына операциялардан алынған шығындарда көрсетіледі: несиелік, инвестициялық, құнды қағаздар эмиссиясы.

Айналым және өндіріс өрісіндегі ұйымдар үшін қаржылық тәуекелдің құрамдастарын ажырата білу керек: несиелік, пайыздық, валюталық айырылып қалған пайда тәуекелі, инвестициялық тәуекел, салықтық тәуекел.

Несиелік капитал нарығының қатысушылары қаржылық тәуекел деп клиенттің төлем қабілетсіз болуына байланысты міндеттемелерді орындай алмау қауіпінен туындайтын жалпы экономикалық тәуекелдің бір түрін түсінеді.

Қаржылық тәуекелді шешуге нақты қаражаттарды таңдаған кезде инвестор келесі принциптерді назарда ұстау керек: меншікті капитал мүмкіндігінен артық тәуекелге бармау керек, аз нәрсе үшін көп нәрсені тәуекелге салмау керек, тәуекелдің нәтижесін алдын ала білуге тырысу қажет. Яғни, берілген тәуекел

бойынша, мүмкін болатын шығындардың ең көп мәнін есептеп, содан соң берілген тәуекелге итермелейтін ұйымның капитал көлемімен, содан кейін барып мүмкін болатын шығындарды жалпы ақша қаражаттарының көлемімен салыстыру керек. Сонда ғана, бұл тәуекел ұйымды банкроттық жағдайға әкелмейтінін анықтауға болады. Басқаша айтқанда, бұл тәуекелді басқарудың жалпы стратегиясы.

Қаржылық тәуекелді басқару процесі 6 сағаттан тұрады: мақсаттарды анықтау, тәуекелді анықтау, тәуекелді бағалау, оларды жүзеге асыру және нәтижелерді бағалау.

Мақсатты анықтау ұйымның едәуір шығындар жағдайында жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталады. Мақсат ұйымды сыртқы орта жағдайынан немесе ішкі орташа оңтайландырудан қорғау болып табылады. Тәуекелділік ықтималдылығы ресми және бейресми көздерден әртүрлі ақпараттар жинау көмегімен анықталады.

Шығындар қауіпін оның мағынасына байланысты үш түрге бөлуге болады: банкроттық қауіп, шығынды болдырмау үшін қосымша ресурстардың қажеттілігі, активтердің бір бөлігін шарасыз жоғалту.

Қаржылық тәуекелді басқарудың ең күрделі кезеңі болып табылатын тәуекелді талдаудың міндеті мүмкін болатын серіктестіктерге, жобаға қатысудың тиімділігі туралы шешім қабылдауға және ақша жоғалтуды болдырмау шараларын жасау үшін қажет мәліметтерді беру болып табылады.

Тәуекелді талдау кезінде тәуекел аймағы ұғымын пайдалану маңызды, яғни ол шекарасында белгіленген тәуекел деңгейінің шекті мәндерінен аспайтын жоғалтулар болатын нарықтың жалпы шығындар аймағы. Нарықтық экономика жағдайында кез келген ұйым қызметінің 5 негізгі тәуекел аймағын белгілеуге болады.

Тәуекелсіз аймақта операция жүргізген кезде ұйым ешқандай тәуекел жасамайды, ешқандай шығын көрмейді, ұйым кем дегенде есепті табыс алады. Жобаны орындау кезінде теориялық жағынан ұйымның табысы шексіз.

Аз тәуекелді аймақтағы қызмет нәтижесінде ұйым таза табысының барлық мөлшерін немесе бір бөлігін жоғалту ықтималдығы бар.

Жоғары тәуекелді аймақта ұйым, нашар болған жағдайда барлық шығындарын жабады, ал жақсы болған жағдайда есепті деңгейден төмен табыс алады. Бұл аймақта өндіріс қызметі қысқа мерзімді несие есебінен болуы мүмкін.

Қауіпті тәуекелді аймақта ұйым есепті табысты ғана емес, сонымен қатар өнім өткізуден түскен табысты жоғалту ықтималдығы бар және шығындарды өзінің есебінен қайтарады.

Жарамайтын тәуекелді аймақтағы ұйымның қызметі банкроттыққа әкеледі, барлық инвестицияларын жоғалтады [2].

Тәуекелді талдау кезінде оның көздері мен себептерін анықтау керек. Пайда болу көзіне байланысты тәуекел былайша бөлінеді: меншікті шаруашылық, адамның өзімен байланысты, табиғи факторлармен байланысты. Тәуекелдің пайда болу себептері болашақтың анықталмауынан, әріптестің айқындалмаған мінезі, ақпараттың жетіспеуінен туындаған деп жіктеледі. Қандай да бір жағдай болмасын тәуекел шешімнің ақпаратпен жабдықталу жағдайына байланысты болады.

Инвестор кейде нәтижелер анықталмаған және шектелген ақпаратқа негізделген жағдайда шешім қабылдайды. Әрине, ақпарат толық болған жағдайда тәуекелділікті жақсы болжап, оны төмендетуге болады. Мұндай жағдайда пайдалы ақпарат тауар түрінде көрінеді. Ақпарат толық болған жағдайда, толық ақпараттың құны арасындағы айырма түрінде көрініп, ал ақпарат толық болмаған жағдайда күтілетін құны түрінде көрінеді.

Тәуекелді талдауды бір-бірімен өзара тығыз байланысты және бір-бірін толықтыратын екі түрге бөлуге болады: сапалық және сандық.

Тәуекелді сапалық талдау тәуекелді басқарудың екінші кезеңі түрінде көрінеді. Ол мүмкін болатын барлық тәуекелдерді теңестіріп салыстырады. Ол салыстырмалы түрде қарапайым болуы мүмкін. Оның басты міндеті – жұмыс пен кезеңдердің орындалуы кезіндегі тәуекелдің себептерін анықтау, яғни тәуекел мүмкін болатын аймақты айқындау, содан кейін барып, барлық тәуекелдерді анықтау болып табылады.

Тәуекел дәрежесіне әсер ететін барлық факторларды объективті және субъективті деп бөлуге болады. Объективті факторларға ұйымнан тәуелсіз инфляция, бәсеке, саяси және экономикалық дағдарыстар, экология, кедендік салықтар жатады. Субъективті факторлар тікелей нақты түрін сипаттайды: өндірістік потенциал, кадрлық құрылым, шаруашылық байланыстар, қаржылық жағдай.

Тәуекелдің сандық талдауы – бұл жалпы қаржылық тәуекелдің және ақшалай шығындардың жеке түрлері бойынша нақты көлемін анықтау. Жеке тәуекелдің өлшемдерін

анықтау түрлі талдаудың әдістері арқылы жүргізіледі, соның ішінде кең тарағандары: статистикалық, шығындардың мақсаттылығын талдау, эксперттік бағалау әдісі, ұқсастықтарды пайдалану [3].

Статистикалық әдістің мәні берілген немесе ұқсас өндірістегі шығындар мен табыстардың статистикасы зерттеліп, сол немесе басқа экономикалық қайтарулардың көлемі белгіленіп және болашаққа дәлірек болжау құрылуында болып отыр. Вариация, дисперсия және стандарттық ауытқулардың есептеулері жүргізіледі.

Нәтиже неғұрлым жоғары болған сайын, ұйымның қызметі соғұрлым тәуекелді болады. Тәуекелдің дәрежесін есептеудің статистикалық әдісі көптеген көлемді мәліметтерді талап етеді. Олар әрдайым болмағандықтан, оны қолдану қиындайды. Шығындардың мақсаттылығын талдау ұйымның экономикалық тұрақтылығының көрсеткіштерін есепке ала отырып, тәуекелдің потенциалды аймақтарын анықтауға бағытталған. Тәуекелділікті талдауды жүргізу реті төмендегі сызбанұсқада көрсетілген.

Шығындарды артық жұмсау келесі 4 фактормен немесе олардың қосылуларымен байланысты туындауы мүмкін:

- Құнның ең басында жете бағаланбауы;
- Жобалаудың шектерінің өзгеруі;
- Өнімділіктегі айырмашылық;
- Алғашқы құнның өсуі [4].

Бұл негізгі факторлар нақтылануы мүмкін. Мысал ретінде, қаржы қаражаттарының тәуекел дәрежесін анықтау мақсатында, қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері қызмет ете алады.

Эксперттік бағалау әдісі маман-сарапшыға сұрақ-сауал қоюға негізделген. Анкеталар кейін қойылған талдау міндетінің сол немесе басқа шешімін қабылдау үшін статистикалық өңделеді.

Сапалы пікір алу үшін сараптауға жоғары білікті және қойылған мәселе аумағында үлкен практикалық тәжірибесі бар, даму тенденциясын теңдей көрсететін қабілеті бар, қойылған мәселеге ынталы мамандар қатыстырылады.

Ұқсастықтарды пайдалану әдісі құбылыстардың, құралдардың, жүйелердің ұқсастығын тауып пайдалануында болып табылады, яғни жаңа идеялар мен ұсыныстар ұқсас объектілерді салыстыру негізінде пайда болады.

Бұл әдісті, сонымен қатар эксперттік бағалау әдісін пайдалану түсінікке, талдаушының тәжірибесі мен біліміне байланысты болғандықтан, анықтау субъективті сипат алады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере оты-

рып, тәуекелді талдау кезінде тәуекелді төмендетудің жолдарын толық зерттеп білу керек. Тәуекелді тиімді болжаумен фирма ішілік жоспарлау бойынша сапалы жұмыстар жүргізу

нәтижесінде төмендетуге болады. Ал тәуекелді төмендету бірінші кезекте ұйымның қаржылық тұрақтылығын арттыру мүмкіндігін береді.

1-сурет – Тәуекел талдауының блок-сызбасы [1]

Әдебиеттер

- 1 Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М., 2005. – 176 с.
- 2 Дюсембаев К.Ш., Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г. «Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау». – Алматы: «Экономика», 2001.
- 3 Джаншанло Р.Е. Финансовый анализ: учеб. пособие. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2015. – 304 с.
- 4 Қожабеков С.С. Қаржылық талдау негіздері: оқу құралы. – Тараз: Тараз ун-ті, 2014. – 210 б.

References

- 1 Sheremet A.D., Saifulin R.S. Metodika finansovogo analysis. – M.: INFRA-M, 2005. –176 p.
- 2 Dyusembaev K.S., Tolegenov E.T., Zhumagalieva J. D. Kasiporynnyn karzhylyk zhagdaiyn Taldau. – Almaty: Ekonomika. 2001.
- 3 Dzhanshanlo R.E. Financial analysis: Textbook. posobie. – Almaty: Kazakh University, 2015. – 304 p.
- 4 Qozhabekov S.S. Qarzhlylyk Taldau negizderi: oku kuraly. – Taraz: Taraz University, 2014. – 210 b.

